Voor Geloof en Vrijheid

REDEVOERINGEN

gehouden op de

JUBILEUMBIJEENKOMSTEN

ter gelegenheid van het

75-JARIG BESTAAN

van de

ANTI - REVOLUTIONAIRE PARTIJ

in Lommerrijk en Statensingelkerk op 2 April 1954

en in de Ahoy'-hal op 3 April 1954

te Rotterdam

Voort varen!

In het verleden heeft men de anti-revolutionairen dikwijls toegevoegd: uw partij is een schoolpartij. Men bedoelde in die toevoeging dan meestal te kennen te geven; zij is niet een politieke partij in de wezenlijke zin van het woord, zij is ontstaan door en ten behoeve van de schoolkwestie en hetgeen daarmede nauw verband hield; zij neemt ten aanzien van het staatsleven geen generale positie in, waaraan waarde niet kan worden ontzegd, maar alleen een partiële waar wij overigens grote bezwaren tegen hebben, en die betrekking heeft op één bepaald vraagstuk, nl. dat van de school, met name de volksschool.

Ook thans kunnen wij een dergelijk geluid nog telkens vernemen. De bedoeling waarmede men dit nu laat horen is veelal deze: nu de geestelijke vrijheid is erkend, de schoolkwestie is opgelost, de pacificatie is tot stand gekomen en deze vrij algemeen wordt aanvaard,

is uw partij, hoe men over het verleden, met inbegrip van dat van haar, verder moge oordelen, overbodig, ja, moet haar handhaving zelfs schadelijk worden genoemd; het is slechts vals conservatisme haar nog in het leven te willen houden, zij heeft voor hetgeen nu moet geschieden op staatkundig gebied in het wezen van de zaak geen eigen woord, geen eigen inzicht, zij heeft geen eigen antwoord op de vragen waarom het in het huidig tijdsgewricht voornamelijk gaat.

Zulke reacties geven altijd weer opnieuw reden tot verwondering, althans wanneer zij komen van hen, voor wie de staatkundige geschiedenis van ons land niet een vreemde zaak is. Zij, die zich wel eens bezig hebben gehouden met de historie van de politieke partijen te onzent, en met die van de anti-revolutionaire partij in het bijzonder, weten, dat de schoolstrijd in zeer belangrijke mate de politieke verhoudingen gedurende vele jaren heeft beheerst en bepaald, en dat deze strijd van grote invloed is geweest op de vorming en de groei van onze partij. Maar dit rechtvaardigt niet, dat men haar uitsluitend of in hoofdzaak beschouwt als een schoolpartij.

Zeker, in een bepaald opzicht was zij dit wél. Zij móest dit wel zijn. De nood was haar opgelegd. Misbruik van politieke macht en tyrannie noopten haar tijden lang zich in te zetten voor de vrijheid van onderwijs, voor de erkenning van het goed recht van de School met de Bijbel. Dit was en is haar ere. Zij is dit nog als de omstandigheden het vorderen, en dat is meermalen het geval. Zelfs heden ten dage moet herhaaldelijk het pleit worden gevoerd voor de verdere verwerkelijking van de pacificatie op onderwijsgebied. Zij was en is in dit opzicht schoolpartij, omdat zij was en is politieke partij in de ware betekenis van het woord, omdat haar uitgangspunten waren en zijn gelegen in algemene politieke beginselen, welke tevens de normen bevatten voor de bepaling van haar positie ten aanzien van het schoolgeding.

Wie nagaat hoe Mr G. Groen van Prinsterer is gekomen tot zijn keuze vóór de anti-revolutionaire of christelijk-historische richting, moet erkennen, dat daarop

de schoolzaak in geen geval van overwegende invloed is geweest. Zijn ogen werden geopend voor de waarheid van het christelijk geloof en voor de waardij van dit geloof voor het gehele leven. Studie van de geschiedenis en kennismaking met de politieke practijk leerden hem, dat de grondgedachten, welke toenmaals de richting voor het staatkundig denken en handelen aangaven, een principieel revolutionair karakter droegen, en dat de belijdenis van het Evangelie zich daarmede niet verdroeg. Zo kwam hij tot zijn keuze. Deze was een algemeen principiële. Zij werkte door in al zijn overwegingen en beschouwingen. Zij leidde hem geleidelijk opvatting omtrent de innige samenhang tussen godsdienst en politiek, omtrent het gezag en de vrijheid, vooral die van godsdienst en geweten, omtrent het republikeins karakter van het Koningschap en van ons gehele historische staatsbestel, omtrent de verhouding tussen het Rijk, de provinciën en de gemeenten, omtrent het organisch karakter van de samenleving, dat in haar organisatie en bewerktuiging moest uitkomen, omtrent de noodzakelijkheid van de invloed der natie op de behandeling en behartiging van de publieke zaak, enz. hebben zijn politieke werkzaamheid gekenmerkt, en daaraan een generaal karakter gegeven. Naar zijn diepste overtuiging had de anti-revolutionaire richting iets van waarde te zeggen voor het gehele veld van het staatsleven en de staatsactiviteit. Dit is voor wie aan de feiten recht wil doen niet wel voor tegenspraak vatbaar, welke gevoelens men overigens moge zijn toegedaan ten aanzien van Groen's standpunt en werk.')

Hij strekte zijn belangstelling, hoe zou het anders hebben gekund, ook uit tot het onderwijs. Dit is immers van eminent belang voor de godsdienstige en algemene ontwikkeling van het volk. De toestand op schoolgebied was voor hen, die het christelijk karakter van het onderwijs boven alles stelden, totaal onbevredigend, stuitend. Groen heeft zich met een bewogen hart begeven in de strijd voor christelijk nationaal schoolonderwijs.

Dat hij zo vele jaren een zo groot deel van zijn energie en tijd voor de schoolzaak heeft moeten gebruiken, was waarlijk niet het gevolg van zijn zucht om de staat-

kunde te doen opgaan in de schoolpolitiek, of zich te beperken tot de school-aangelegenheid, maar vloeide louter voort uit de omstandigheid, dat de dominerende machten in de Nederlandse politiek volstandig weigerden de voor de ontwikkeling van de School met de Bijbel vereiste ruimte toe te staan en de vrijheid op school-gebied te erkennen. Hij werd tot die langdurige en hardnekkige strijd eenvoudig gedwongen.

Hoe diep ingrijpend en fel de schoolstrijd is geweest, hoe vele tientallen jaren hij van overheersende invloed is geweest op de politieke verhoudingen, en hoe hij thans soms nog doorwerkt, zal ik u vandaag niet pogen te schetsen. Meer dan een kwart eeuw na Groen's verscheiden werd de zaak van vrijzinnige zijde nog als volgt in beeldspraak gesteld; de neutrale openbare school is de trein, waarmede ieder kan reizen, wie een School met de Bijbel begeert, wenst de beschikking te hebben over een extra-trein, de daaraan verbonden kosten moet hij uit de aard van de zaak zelf dragen.

Dr A. Kuyper heeft, in enkele opzichten nog sterker dan Groen, er van doen blijken, dat de anti-revolutionaire of christelijk-historische richting een voor het gehele staatsleven geldende boodschap had te brengen. Van meetaf zinde hij op organisatie van die richting, op het verkrijgen van een dagblad ten behoeve van haar, en op een min of meer programmatische ontvouwing van de anti-revolutionaire of christelijk-historische beginselen. Men leze de „Briefwisseling van Mr G. Groen van Prinsterer met Dr A. Kuyper". Deze werpt een helder licht op Kuyper's visie en woorden.

Hij streefde welbewust en opzettelijk naar een zo breed mogelijke staatkundige principiële en practische werkzaamheid, al streed hij de schoolstrijd met volle overgave mede en stelde hij zijn ongeëvenaard talent in dienst van die strijd.

Het was hem niet te doen om een theoretisch schema, dat los stond van de historie en de werkelijkheid, maar om een plan, dat als verenigingspunt zou kunnen dienen, en tevens als leidraad voor de actie. Een schets van uitgangspunten en doelstel-

Dat Oroen grote betekenis heeft gehad voor de ontwikkeling van ons constitutioneel bestel en van de staatkunde blijkt o.m. uit dit woord van Mr J. T. Bujrs; „Misschien heeft sedert 1848 geen lid van de Tweede Kamer meer gedaan om de bevoegdheid van het parlement uit te breiden dan de Heer Oroen, meer dan hij gebruik gemaakt van al die nieuwe wapenen tot uitbreiding van bet parlementair gezag gesmeed, zelfs de verboden wapenen niet uitgezonderd: het afstemmen van begrotingen om redenen daar bulten gelegen. Niet tetreden met de emancipatie van het parlement heeft de Heer Oroen, meer dan Iemand, naar Ik geloof, ook gestreefd naar de emancipatie van het kiezersvolk, ja zelfs van het volk, dat achter de kiezers staat.

Dit citaat Is ontleend aan een artikel „Misverstand", geschreven In „De Olds", Juli 1868, later opgenomen In „Studiën over Staatkunde en Staatsrecht" van Mr J. T. Buys, deel I. Zie bladz. 49. Men denke er aan, dat In dit artikel Oroen's Inzichten %an critiek werden onderworpen, en dat het geciteerde mede diende om die critiek te motiveren. Daardoor Is het o.l. van des te meer waarde.

lingen, ontleend aan de Heilige Schrift en in nauw verband gezien met de historie van ons volk, welke de voor het optreden onmisbare achtergrond bood en aangaf waarheen, gegeven de realiteit, zou worden gekoerst. Daarvoor verdiepte hij zich in de geschiedenis van de Reformatie, speurde hij na, welke betekenis deze had gehad voor het volksleven, wat de reformatoren tevens ten bate van de staatkunde hadden verricht, wat typerend was voor ons volkskarakter, hoe dit weer tot zijn recht zou kunnen komen in het openbare leven, en hoe de ontwikkeling daarvan met het oog op de behoeften van de eigen tijd moest worden geleid.

Toen Kuyper in 1874 zich beraadde over de aanvaarding van het lidmaatschap der Tweede Kamer, gevoelde hij sterk de behoefte aan een vast doel en aan een daarnaar getraceerde weg. Om het in zijn eigen woorden te zeggen: „Een optreden in de Staten-Generaal voor iemand die geen specialiteit in enig punt van staats-beleid presteren kan, is doelloos, tenzij hij een program hebbe dat tot wijziging van de algemene politieke toestand strekt, waardoor hijzelf weet wat hij wil, de parlementaire strijd tot een strijd over beginselen terug brenge en leiding geve aan de volksopinie".') Hij ontwierp zulk een program in memorie-vorm en

zond dat aan Groen om advies. Later heeft hij zich beijverd om een inmiddels gewijzigd program te doen aanvaarden door de leden der Tweede Kamer van anti-revolutionaire of christelijk-historische richting.

Wie kennis neemt van het ter zake beschikbare materiaal, vooral van hetgeen „De Standaard" in de jaren 1872 tot 1878 heeft geboden, en van wat de reeds genoemde briefwisseling daaromtrent bevat, kan als het ware de ontwikkeling volgen, welke resulteerde in het program van beginselen onzer partij van 1878, en in de toelichting, welke Kuyper daarop heeft gegeven in „De Standaard" van 1878/79. Wat daaruit bijzonder duidelijk blijkt is dit, dat er geen ogenblik sprake is geweest van partijvorming uitsluitend voor de zaak van het onderwijs, noch voor enig partieel doel of belang, maar dat van de aanvang af voor ogen stond te komen tot een politieke partij in de volle zin van het woord, tot een partij welker kenmerk zou zijn haar streven naar de hervorming van ons gehele staatsleven, naar een christelijk-nationale staatkunde van universele strekking.

Dat dit zo was en daarvoor de krachten zijn ingespannen kan ook langs geheel andere weg worden aangetoond. Wij kunnen met elkander nagaan, hoe de positie was van de gereformeerde gezindte in de samenleving in de jaren, welke vooraf gingen aan en volgden op de vorming van onze partij.

Onze grootouders, en in beperkte zin onze ouders — dit hangt van onze leeftijd af — hadden over het algemeen een sober, ten dele zelfs een armoedig bestaan. Mannen van invloed waren onder hen witte raven. In de openbare samenleving hadden zij in de regel geen plaats. De bestuurders en de notabele ingezetenen deelden de lakens uit in de bestuursorganen en de verdere gemeenschappen of organisaties van plaats, streek en gewest. De anderen kwamen daaraan niet te pas. Zij leefden, dikwijls reeds tijdens, maar in ieder geval na afloop van hun dagelijkse arbeid, als het ware achteraf. Zij waren de kleine luiden in de letterlijke betekenis van het woord, vergelijkenderwijze groot in aantal, maar klein in maatschappelijke kracht, klein in ter beschikking staande middelen, klein in mogelijkheden voor

eigen levensontwikkeling, klein door afhankelijkheid van anderen, en klein in invloed. Zij moesten, teruggedrongen en achteruitgezet als zij waren, vaak kleintjes door het leven gaan, en gevoelden zich in menig opzicht daarin niet thuis. Daar waar het, levende Woord Gods niet werd verkondigd, waren zij veelal vervreemd van de kerk, en hadden zij zich in kleine kringen of gezelschappen teruggetrokken. Zij lazen de Bijbel en enige andere geschriften, niet zelden „oude schrijvers" en boden elkander hulp en steun in het bevindelijk gesprek. Hun horizon met betrekking tot het aardse leven was tengevolge van de situatie, waarin zij leefden, meestal zeer beperkt, en de gezonde vroomheid werd dagelijks bedreigd door een lijdelijkheid, welke de Schrift als zonde veroordeelt.
Vooral Kuyper had een helder en scherp inzicht in de positie, waarin de gereformeerde gezindte zich bevond, in het geestelijke gevaar, dat haar bedreigde, een

gevaar dat hier en ginds reeds tot onheil was geworden, en in de schade voor ons volksleven, welke een gevolg was van haar verwijdering uit het meer openbare leven. Hij zag, welk een latente geestelijke en morele kracht er in die brede volksgroep school, welke waarde het zou hebben als deze kon worden opgewekt en ten nutte aangewend, en welk een rijke levensontplooiing voor staat en maatschappij mocht worden verwacht van de opheffing van haar terzijdestelling, en van haar inschakeling in de politieke en maatschappelijke activiteit.
Hij richtte zich tot allen, maar in het bijzonder tot hen, die tot deze gezindte behoorden. In woord en geschrift vroeg hij hun belangstelling en aandacht voor het gebeuren op staatkundig en sociaal gebied. Hij zette uiteen, dat dit gebeuren voor de christen niet een onverschillige zaak mag zijn, omdat het christelijk geloof op alle gebieden beleden en beleefd moet worden. Hij toonde aan, dat heel het mensenleven dienst van God moet zijn, dat deze bestaat in de gehoorzaamheid aan Gods ordeningen, in het Liefhebben van God en van de naaste, en dat daarom de

staatkunde en het sociale leven van die dienst niet mogen worden uitgesloten. Hij stelde in het licht, dat ongeloof en revolutie de samenleving ruineren, en dat het Evangelie de blijde boodschap is voor de enkele mens èn voor staat en maatschappij. Hij drong aan op deelneming aan het publieke leven, ook door het volk achter de kiezers, en riep op tot positieve christelijke werkzaamheid in alle verhoudingen.

Geleidelijk aan schonk men de gevraagde belangstelling, en ging men aandacht geven aan de door hem ontwikkelde gedachten. Men toetste deze aan de Schrift, men overwoog haar, sprak er over in eigen kring, en de een na de ander kwam er toe daarmede zijn instemming te betuigen. De instemming ging gepaard met daden. Eerst stond men zeer onwennig. Men wist niet hoe te werk moest worden gegaan, niéuw en ongewoon als alles nog was, maar langzaam aan kwam men verder. Kuyper wees ook te dien aanzien de weg. Zijn geestdrift, zijn ongelofelijke werkkracht, zijn volharding werkten aanstekelijk. Zijn concrete aanwijzingen werden gevolgd. Hij kreeg een voortdurend groeiend aantal medewerkers. Zo werd een belangrijk deel van deze gezindte, helaas niet deze in haar geheel, tot actie in geloof gebracht.

De betekenis van de wijziging in de samenleving, welke zich daardoor begon te voltrekken, kan moeilijk in het kort worden geschetst. Men kwam achter de horren vandaan, trad uit de schuilplaatsen en de achterstraatjes, en bewoog zich in de richting van de levenscentra. Men gevoelde zich weer deel van de samenleving, en kreeg daarin een plaats. De ogen van hen, die meededen, stonden helderder, hun gang werd vrijer, hun houding fierder dan voorheen. Er was een vroeger ongekend perspectief in hun leven gekomen. Zij beseften: wij hebben een opdracht, een roeping te vervullen, wij staan voor een grote en moeilijke taak, waaraan wij ons hebben te geven, het is God die ons daartoe roept, en al zijn wij klein van krachten, wij moeten aan het werk voor de School met de Bijbel, voor de kerstening van staat en maatschappij.

Hoe kunnen wij de geestelijke energie, welke daardoor aan het volksleven werd toegevoerd, meten? Hoe kunnen wij de levenwekkende en vernieuwende krachten, welke zich dientengevolge baan braken, met enige nauwkeurigheid bepalen? En hoe kunnen wij de geestelijke, de morele, de nationale, de culturele, de politieke, de sociale en de economische waarde van dit in gang gekomen proces met enige preciesheid vaststellen? Het gelaat van het volksleven werd er door veranderd.
De bronnen van geloofskracht welden rijk. Zij verschaften de onmisbare voeding voor het werk, voor de overwinning van moeilijkheden en de wegruiming van hindernissen. In die tijd zijn de voorwaarden geschapen voor die wonderbaarlijke activiteit, welke in de laatste jaren van christelijke zijde is ontplooid op politiek en sociaal-economisch terrein.
Dit was, ik durf het zeggen, een werk van God, waarvoor Kuyper en zijn naaste medewerkers de instrumenten in Zijn hand zijn geweest, een gave van Gods genade, allereerst aan de mannen en de vrouwen, die er direct bij waren betrokken, maar tevens aan ons gehele volk. Gods werk en mensenwerk moge nimmer worden vereenzelvigd, maar evenmin mag worden vergeten, dat God Zijn werk doet. Zijn gunst bewijst, mede door middel van mensen. Kuyper en zijn

dagelijkse medewerkers, onze grootouders en ouders waren geen engelen, zij waren en bleven mensen, met zwakheden, gebreken en zonden behept. Op de altaren zal zeker wel eens, waarschijnlijk zelfs dikwijls, ook onheilig vuur hebben gebrand, maar doet dit iets af van hetgeen waarvoor ik uw aandacht vroeg? Als ons voorgeslacht bijeen was, en zong: ,,Gij toch. Gij zijt hun roem, de kracht van hunne kracht", dan waren de levenssnaren strak gespannen, dan sprak het betrouwen, de rust, de vastheid, de zekerheid en de moed van het algemeen ongetwijfeld christelijk geloof, en keerde men gesterkt naar zijn haardstede terug, om het werk te hervatten.
Zou wat mocht worden gewrocht verkregen kunnen zijn door en onder leiding

van een partij, welke niet een algemene principiële staatkunde voorstond, maar slechts een partieel karakter droeg?

Wat ik tot nu toe zeide was in hoofdzaak een weerslag op de in de aanvang vermelde reacties, een weerslag, welke naar mijn overtuiging om twee redenen ook voor heden en morgen van belang is. Ten eerste, omdat het zeker nut heeft in verband met de geschiedenis onzer partij onze aandacht te richten op onze principiële politieke roeping en op hetgeen deze aan verplichtingen voor ons medebrengt. Ten tweede, omdat in die reacties duidelijk of verholen de afkeuring van de christelijke politieke partij en het pleit voor de zg. doorbraak spreekt.

De gelegenheid ontbreekt thans, aan de hand van de historie onzer partij en van hetgeen van onze zijde in de practische politiek is gedaan, na te gaan in hoeverre zij aan haar uitgangspunten en doelstellingen in de loop der jaren trouw is gebleven, en het mogelijke werd verricht ter bevordering van de verwezenlijking van deze doelstellingen. Daarvoor is immers een tijdruimte nodig, welke de mij gestelde limiet verre zou overschrijden. Er moest dus uit de veelheid van stof een keuze worden gedaan. Mijn keuze is gevallen op de sociale politiek onzer partij. Eerst moge ik enige feiten in herinnering brengen, en wil ik trachten, mede met behulp daarvan aan te geven, welke algemene lijnen haar sociale politiek hebben bepaald.

Reeds Groen van Prinsterer heeft zich uitgesproken tegen het individualisme, dat de maatschappelijke verhoudingen van die dagen kenmerkte. De vrijheid, waaronder men leefde — een der wrange vruchten van de Franse Revolutie — had de maatschappij uiteengerukt en haar organisch karakter in vele opzichten vernield. Daarom stelde hij de vraag, of niet zou moeten worden gestreefd naar een bewerktuiging van de maatschappij door middel van corporaties, waardoor de ongebondenheid zou kunnen worden beteugeld, en de organische geledingen konden worden hersteld.

Al spoedig nadat Dr Kuyper was gaan deelnemen aan de politiek, heeft hij zich

over de sociale aangelegenheden uitgelaten. Daaruit bleek, dat hij tegen de maatschappelijke toestanden ernstige bezwaren had, en dat het sociale vraagstuk hem sterk bezig hield. Hij was in 1874 lid van de Tweede Kamer geworden. Reeds in datzelfde jaar drong hij er bij de Regering op aan, dat zij bij haar bemoeiingen zich als verder liggend doel voor ogen zou stellen de totstandkoming van een „Wetboek van de arbeid".
In 1879 lichtte hij deze gedachte als volgt toe: „Toch is met het weêr recht zetten van onze volksontwikkeling op de spil Gods Woord, en de herstelling van het politieke evenwicht, dat thans verbroken werd, de oplossing van het probleem waarvoor we staan, nog volstrekt niet verzekerd. Daartoe toch wordt ten slotte nog in de derde plaats vereist, dat ook strijdig geworden terrein zelf, door wet en regel, onder het schild van het recht kome".
Dit werd voor nu vijf jaren bedoeld, toen schrijver dezes in de Tweede Kamer der Staten-Generaal de regering als eindpaal van haar bemoeiing heenwees naar een „Wetboek van de arbeid".')

De ontvangst, welke aan deze gedachte werd bereid, schetste hij zelf in deze woorden: „Aan dit denkbeeld viel destijds zó weinig bijval te beurt, dat de Minister Van Lynden van Sandenburg er namens de Regering de draak meê stak, de Kamer er de schouders over ophaalde; en de pers het met de vraag uitfloot: of de afgevaardigde, die met dit denkbeeld te berde kwam, zelf wel in staat zou zijn, één enkel artikel voor zulk een wetboek in concept te brengen) Kuyper was toen te dezer zake zijn tijd vér vooruit. Later is men, alhoewel niet naar de vorm, de door hem aangegeven richting ingeslagen.
In het program van beginselen onzer partij van 1878 werd met betrekking tot de sociale kwestie het volgende artikel opgenomen: „Zij erkent de noodzakelijkheid om ook door middel van onze wetgeving, beter dan thans, er toe mede te werken,

dat de verhouding tussen de verschillende maatschappelijke standen zoveel doenlijk beantwoorde aan de eisen van Gods Woord" (art. 19). Een sober artikel, zult gij zeggen, maar wie het beschouwt en beoordeelt in de lijst van die tijd, noemt de aanvaarding daarvan een belangrijke daad. Afgewezen werd daarin toch de mening, dat de Overheid zich moet onthouden van bemoeiing met het sociale leven, een mening welke destijds in zeer brede kringen werd gehuldigd.
De toelichting, welke Kuyper op dit artikel heeft gegeven, ving aldus aan: „De sociale quaestie stelt het probleem: welke wijziging er in de politieke en sociale toestand zij aan te brengen, ten einde een meer bevredigende verhouding in het leven te roepen tussen hen, wier kapitaal in hun handigheid en hun spieren zit, en die anderen, wier schat in hun geestelijke of financiële meerderheid bestaat. De verhouding tussen deze beide bestanddelen der menselijke samenleving is thans gestoord)
Onze partij heeft zich in de achter ons liggende driekwart eeuw telkens wanneer er daarvoor redenen waren uitgesproken — meestal in een program van actie, dat met het oog op een Kamerverkiezing werd vastgesteld — over verscheidene sociale aangelegenheden en over vraagstukken met belangrijke sociale kanten. Het is niet wel doenlijk u van deze uitspraken of besluiten thans een overzicht te geven. Ik moet u daarvoor verwijzen naar de reeks programma's van actie.

Twee algemene lijnen werden daarin aangegeven. Ten eerste, dat de maatschappij, de arbeid, organisatie behoeft. Ten tweede, dat de ontwikkeling van het bedrijfsleven zeker niet zonder meer aan de maatschappelijke krachten kan worden overgelaten, en dat deswege Overheidsbemoeiing niet kan worden ontbeerd.
De organisatie van de arbeid mag niet als een puur uitwendige, administratieve, technische en economische worden gezien. Zij heeft betrekking op mensen, op de regeling van de verhoudingen tussen mensen, en moet daarom in nauwe samenhang staan met het leven van de mens, met het doel van zijn leven, en met hetgeen

voor de verwezenlijking van dat doel noodzakelijk is. Die organisatie moet zijn gericht op het herstel en de ontplooiing van de maatschappij. Zij moet een sociaal karakter dragen, en tevens een zodanige zijn, dat zij het godsdienstige, morele en culturele leven dient. Voor de personen, voor de persoonlijke initiatieven en voor de verscheidenheid moet er voldoende ruimte zijn, maar een maatschappij is meer dan een optelsom van personen, van persoonlijke initiatieven en van verscheidenheden. Een maatschappij is er eerst dan, wanneer de maatschappelijke geledingen tot hun recht komen, wanneer personen, groepen, organisaties en organen een levende gemeenschap vormen, en van een samenleving in diepere zin kan worden gesproken.
Natuurlijk werd ook in onze kring niet van meetaf ingezien, wat de organisatie van de arbeid en van het bedrijfsleven omvatte, waarop zij moest worden gericht, en op welke wijze te werk moest worden gegaan om tot zulk een organisatie in reële zin te geraken. Dit mocht, gelet op de toenmalige stand van zaken, ook niet worden verwacht. Geleidelijk aan kwam men tot meer concrete inzichten en langzamerhand werden die inzichten gemeengoed in de protestants-christelijke kring, al heeft dit heel wat voeten in de aarde gehad.

Men ging inzien, dat het individualisme moest worden uitgebannen, dat overleg en samenwerking tussen werkgevers en arbeiders diende te worden nagestreefd, en dat daarvoor organisatie van arbeiders en werkgevers noodzakelijk was.
Men kwam tot de overtuiging, dat met de zg. neutrale organisatie niet kon worden volstaan, en dat men moest komen tot een organisatie op positief christelijke grondslag. Men ging bepleiten regeling van de arbeidsvoorwaarden in een contract, opdat de heersende willekeur althans zou kunnen worden beperkt. Men aanvaardde het instituut van de collectieve arbeidsovereenkomst, omdat dit grote mogelijkheden bood voor het tot stand brengen van enige ordening op het gebied van de arbeidsvoorwaarden per bedrijfstak, d.w.z. voor het complex van ondernemingen,

welke tot eenzelfde bedrijfstak behoorden. Men leerde verstaan, dat de materiële nadelige gevolgen van ongeval, ziekte, invaliditeit, werkloosheid en ouderdom, slechts zouden kunnen worden opgeheven of belangrijk beperkt langs de weg van de sociale verzekering. Men kwam tot het besef, dat de organisatie van de arbeid zó moest worden ontwikkeld, dat regelingen konden worden getroffen, welke zouden gelden voor de bedrijfstak. Vandaar de pleidooien voor bedrijfsorganisatie, en later voor de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, welke hét eerst zijn vernomen in en vanuit de protestants-christelijke kring. Het inzicht brak baan, dat aan de arbeider inspraak op het gebied van zijn arbeid behoorde te worden toegekend, wilde hij als mens Gods zijn taak kunnen vervullen, en dat daarvoor, behoudens in de kleine ondernemingen, ondernemings- en bedrijfsorganen nodig waren. Men trok de conclusie, dat ook voor de middenstand en de landbouw alleen met behulp van organisatie, van permanent overleg en samenwerking, het nodige zou kunnen worden gedaan voor het behoud of het verkrijgen van een rechtmatige en billijke plaats in het geheel van de maatschappelijke samenleving.

Nogmaals moge ik herhalen, dat dit alles niet het geestelijk eigendom werd in een korte periode, maar dat het resultaat mag worden genoemd van een worsteling gedurende vele jaren om tot het juiste inzicht te komen, van een ontwikkelingsproces, dat voor wie het nagaat aan de hand van het bronnenmateriaal een uitermate boeiend karakter draagt.

Ten aanzien van de Overheidsbemoeiing met het sociaal-economische leven, heeft, zoals ik reeds te kennen gaf, onze partij van de aanvang af het standpunt ingenomen, dat deze niet kon worden gemist. Er werd van uitgegaan, dat er ook voor het brede gebied van de arbeid en de sociale verhoudingen een algemeen rechtskader nodig is, waarin alleen de Overheid in gemeen overleg met de volksvertegenwoordiging kan voorzien. Daarbij kwam, dat er door het gebrek aan een organisatie van de arbeid en van het bedrijfsleven, als aangegeven, — een gebrek dat gevolg was van de heerschappij van het individualisme — toestanden waren ont-

staan, welke tot ingrijpen van Overheidswege noopten, ter bescherming van de zwakken, en ter beperking van het machtsmisbruik van sterken en van de doorwerking van het egoïsme, eri dat er voorts wettelijke maatregelen moesten worden getroffen, omdat, ook al ontwikkelden de maatschappelijke verhoudingen en de organisatie zich in de goede richting, het nog vele jaren zou duren eer de maatschappij zelf in de behoefte aan zulke maatregelen zou kunnen voorzien, en zo lang niet kon worden gewacht.

Daarom heeft onze partij, en hebben onze mannen, die aan het bestuur deelnamen, of van de volksvertegenwoordiging deel uitmaakten, het pleit gevoerd voor en medegewerkt aan de totstandkoming van de arbeidswetgeving, van de sociale verzekeringswetgeving, van de wetgeving ten dienste van de gezondheid en de veiligheid in fabrieken, werkplaatsen, enz., van de wetgeving ter bevordering van de vakbekwaamheid, van de vestigingswet voor de middenstand, en van de wetgeving inzake de organisatie van de arbeid en van het bedrijfsleven, al moest voor wat de laatste betreft een enkele maal uit hoofde van grondwettelijke bezwaren, waaraan men, helaas, niet wenste tegemoet te komen, tenslotte van die medewerking worden afgezien.

Ons partijleven is dikwijls gekenmerkt geworden door een levendige gedachtenwisseling over de verhouding tussen de Overheid en het bedrijfsleven, wil men over de verhouding tussen staat en maatschappij. Ook in de laatste jaren was dit onderwerp meermalen aan de orde. Niet altijd kon die gedachtenwisseling worden afgesloten met een voor allen bevredigend resultaat. Dit behoeft niet te verwonderen. Als er verschil is over de noodzakelijkheid of wenselijkheid van een bepaalde maatregel, of over de vorm waarin hij is gegoten, dan hebben wij te doen met een verschijnsel, dat zich in alle partijen voordoet, en dat zich zeer waarschijnlijk meer zal gaan voordoen naarmate de samenleving ingewikkelder en samengestelder wordt. Eenheid in beginsel waarborgt nog niet eenheid met be-

trekking tot de uitwerking en de toepassing daarvan. Er moet in een politieke partij, vooral in een partij als de onze, welke er prijs op stelt volkspartij te zijn, ruimte zijn voor verscheidenheid, mits deze niet tengevolge heeft, dat zij ernstig wordt belemmerd in de vervulling van haar taak.

Wie zoekt naar een voor alle tijden en omstandigheden geldende afgrenzing van het gebied en de omvang van de Overheidsbemoeiing met de maatschappij, zal worden teleurgesteld. De maatschappij is onderhevig aan veranderingen, tengevolge van wijzigingen in de interne sociaal-economische structuur, en van de invloeden, welke van buiten af op haar inwerken. Die veranderingen hebben betekenis zowel voor de organisatie van de maatschappij als voor het beleid van de Regering. Een stel regelen voor de afpaling van het territoir en de mate van de Overheids-bemoeiing met het sociaal-economisch leven, dat op een bepaald moment theoretisch bevrediging schijnt te geven, zal vaak reeds spoedig lacunes vertonen, en weer op de helling moeten worden gebracht. Wij moeten ons dan ook door onze beginselen laten leiden, en er steeds op bedacht zijn, dat de toepassing daarvan dient plaats te hebben met het oog op de behoeften van de tijd. Deze beginselen bieden ons de handwijzers voor ons denken en handelen. Zij houden in, dat de Overheid in wet-geving en bestuur zich heeft te richten op de verwerkelijking en de handhaving van het recht in ons volksleven, en in overeenstemming daarmede op het scheppen van de algemene voorwaarden voor levensontplooiing en welvaartsbevordering, dat zij bij haar werkzaamheid de eigen aard en bevoegdheid van de statelijke en maat-schappelijke levensverbanden heeft te eerbiedigen, en van de erkenning moet uitgaan, dat de zelfwerkzaamheid en de verantwoordelijkheid van personen, maat-schappelijke organisaties en organen onontbeerlijk zijn voor een gezonde ontwik-keling van de samenleving. Zien wij het zo, en dat is in de anti-revolutionaire lijn, dan heeft de Overheid een brede taak op maatschappelijk gebied, temeer omdat altijd moet worden gerekend met de macht van de zonde, een macht, welke ook haar deformerende invloed uitoefent in de organisatie van de arbeid en van de

maatschappij in haar geheel. De christelijke geest moet ons bezielen en stuwen. Wij hebben er naar te streven, dat deze geest alles vervult.

Onze partij heeft van haar oprichting af het liberalisme en het socialisme bestreden, al was er toen van een socialistische partij te onzent nog geen sprake. Zij staat ook vandaag in een strijdpositie tegenover die beide richtingen in haar huidige gestalte. Omdat zij beide in de christelijke religie haar uitgangspunt niet willen zoeken voor de staatkunde. Omdat zij beide van grondgedachten uitgaan, welke de onze niet mogen zijn. Beider vrijheidsbegrip met betrekking tot de geestelijke vrijheid leidt tot een neutrale staatkunde, tot een Regeringsbeleid, waarin voor de dienst van God geen plaats is. Het neo-liberalisme van de V.V.D. huldigt verder een vrijheidsbegrip, dat altijd weer uitloopt op individualisme, op een toespitsing van de vrijheid van de persoon, op een opsplitsing van de vrijheid van de levensverbanden, zo lang tot deze vrijheid nihil is geworden. Aan het socialisme van de P.v.d.A. ligt een vrijheidsbegrip ten grondslag van deze strekking, dat door de gemeenschap en haar organen de vrijheid van de persoon wordt gerealiseerd, maar dat steeds weer moet uitlopen op een collectivisatie, welke de vrijheid van de persoon overwoekert. Haar opvattingen inzake de socialisatie van zeer belangrijke en omvangrijke bedrijven, inzake de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, inzake de particuliere eigendom, inzake de belastingpolitiek, welke gericht moet worden op het verkrijgen van een belangrijk staatsvermogen door overheveling van privaat vermogen, enz., voeren tot een opeenhoping van politieke, sociale, economische en culturele macht in de handen van de staat, en tot een totalitair regime, al verklaart men telkens dit laatste ten bloede toe tegen te staan. Wij verstaan onder vrijheid gehoorzaamheid aan God en aan de door Hem gegeven levensorde, waaruit volgt dat de persoonlijke vrijheid moet worden beleefd in de betrekkingen en in de verbanden, waarin wij zijn geplaatst.

De historie van onze partij is een omvangrijke en rijke. Slechts op enkele punten

kon door mij worden ingegaan. Ik hoop, dat mijn opmerkingen over het wezen, karakter en doel van onze partij en over haar geschiedenis voor u van enige waarde zijn, dat zij althans enigermate in het licht stellen, dat op de grondslag, door Groen gelegd, is voortgebouwd onder Kuyper en onder Colijn, dat de grondvestigingen, welke tot haar oprichting hebben geleid, in de loop der jaren dezelfde zijn gebleven, en tot op de huidige dag haar richting hebben bepaald; dat zij grote positieve betekenis heeft gehad voor ons staatkundig leven en dat er overvloedig reden is, God te danken voor wat Hij in onze partij aan ons volk en ons heeft geschonken. Niet minder hoop ik, dat mijn uiteenzetting er toe bijdraagt, dat wij de principiële en practische noodzakelijkheid van onze partij voor heden en morgen weer scherp zien, en verstaan, dat gedenken in dankbaarheid verplichtingen oplegt. Wij hebben de schat, in het verleden gegeven, naar de toekomst te dragen, en zo te gebruiken, dat hij wordt vermeerderd en zoveel mogelijk vruchten afwerpt voor een anti-revolutionaire, christelijk-nationale staatkunde.

Gaat het u als mij, dan is ons hart boordevol. Wij aanschouwen met ons zielsoog de goede gunst van God, de rijke krachten, welke Hij aan onze voormannen in de achter ons liggende tijden en aan zo vele tienduizenden mannen en vrouwen heeft willen schenken; wij zien de persoonlijke en de gemeenschappelijke schuld, want het historieboek onzer partij bevat ook zwarte alinea's en bladzijden — en daardoor wordt de gunst van God voor ons besef nog groter —, en ... wij staren op onze eigen schuld. Wij bidden God om vergeving, wij danken Hem voor Zijn goedertierenheden, en wij vragen Hem: gordt Gij ons aan, opdat wij kunnen voortarbeiden in trouw en in liefde aan de vervulling van de opdracht, ons door U gegeven; stel ons tot zegen.